

Олена Отич
доктор педагогічних наук, професор,
проректор з науково-методичної
роботи та міжнародних зв'язків
ДВНЗ «Університет менеджменту освіти»

ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ У СУСПІЛЬСТВІ ЗНАНЬ

Знання, особистість і освіта у суспільстві знань

Перехід людства до інноваційного типу прогресу на початку III тисячоліття ознаменувався трансформацією постіндустріального суспільства в інформаційне, яке в перспективі перетвориться на суспільство знань. У цьому суспільстві наука і знання стануть основною інституціональною цінністю¹ й набудуть функцію легітимації домінування².

Конституювання суспільства знань пов'язується філософами й науковцями передусім із появою нової – віртуальної – реальності, а також із бурхливим розвитком інформаційно-комунікаційних, мультимедійних та хмарних технологій. Саме вони зумовили народження Галактики Google з притаманною їй інформаційною культурою, в якій взаємодія «Людина – Людина» та «Людина – Техніка» поступається місцем взаємодії «Людина – Знак» (або, більш точно, «Людина – Інформація, закодована у знаках»). Стрімко розвиваючись, Галактика Google змінює існуючий культурний і освітній «ландшафт» на інформаційні, де головним центром розповсюдження знань та інформації стає не педагог, а Інтернет; ціннісні установки та моделі поведінки людей формуються не під впливом освітніх закладів, а під впливом ЗМІ та соціальних мереж; наука все більше «зростається» зі своїми прикладними аспектами, перетворюючись на «технонауку»³, а інновації й нові знання генеруються переважно бізнесовими структурами, які найбільше в них зацікавлені.

Деонтологізація і десакралізація знання призводить, з одного боку, до розвінчування міфу «Знання – Сила» й заміни його на «Знання – Добробут»⁴, а з іншого, до усвідомлення того, що у світі, за висловом голови Директорату з освіти і навичок (PISA) А. Шлейхера, більше ніхто не платить людині за те,

¹ Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл. – М.: Academia, 2004/ - 778 с. – С. 57.

² Кремень В. Г. Світ знання: людина, наука, освіта / В. Г. Кремень. – К.: Знання України, 2016. – 87 [1] с. – С. 8.

³ Кремень В. Г. Світ знання: людина, наука, освіта / В. Г. Кремень. – К.: Знання України, 2016. – 87 [1] с. – С. 20.

⁴ Култаєва М. Д. Амбівалентність евристичного потенціалу конструкту «суспільства знань»; резерви і перспективи оновлення змісту сучасної освіти / М. Д. Култаєва // Філософія і методологія розвитку вищої освіти України в контексті євроінтеграційних процесів. – К.: Педагогічна думка, 2011. – С. 230.

що вона знає (адже Google знає усе,) – а платять лише за те, що вона може зробити зі своїм знанням, тобто за її компетентність.

Виходячи з цього, суспільство знань висуває вимоги до освіченої людини не як до «знаючої», а як до «компетентної» – носія різноманітних ключових та інструментальних компетенцій (які і є індикаторами якості сучасної освіти), виробника знань, користувача й водночас ланки глобальної інформаційної мережі. Саме така людина і є головною цінністю суспільства знань.

Привертаючи увагу до нових пріоритетів суспільного розвитку на початку нового століття, М. Згуровський зазначає, що якщо комунікаційне та інформаційне суспільства базувалися на *технологіях*, то суспільство знань, – на *людях-творцях, озброєних технологіями*. Тому, окрім технологічного виміру, це суспільство має конституювати себе в гуманітарному, мас-медійному, культурологічному та освітньо-науковому вимірах⁵. У зв'язку з цим освіта у суспільстві знань перетворюється на теорію і практику підготовки *knowledge worker* (когнітивних працівників, які працюють зі знаннями та інформацією).

Ознаки освіти суспільства знань

З огляду на це, освіта у суспільстві знань повинна, за М. Згуровським, мати такі ознаки⁶:

1. *Людський вимір знань*, урахування того, що останні створюються й розвиваються людьми і пов'язані з тим, що роблять і думають люди, тому вони не можуть бути суто раціональними, а мають набути особистісного забарвлення, стати індивідуально значущими для людини. Інакше вона не матиме мотивації їх здобувати.
2. *Перетворення знань на товар*, який може купуватися, зберігатися, розповсюджуватися, продаватися, бути предметом обміну. Оскільки цей інформаційний товар залежить від творчого потенціалу особистості, то слід приділяти постійну увагу актуалізації, розвитку і збагаченню цього потенціалу.
3. *Інтернаціональний характер знань*, внаслідок чого вони набувають глобального змісту й змінюють конфігурацію геополітичних сфер впливу у світі. Традиційні географічні та політичні кордони між країнами вже не відіграють тієї вирішальної ролі, як було у ХХ столітті. Деякі країни та великі компанії здатні створювати нові знання, захищати і продавати їх, інші є переважно користувачами

⁵ Згуровський М. Шлях до інформаційного суспільства – від Женеви до Тунісу / Михайло Згуровський // Дзеркало тижня. – № 34 (562), 3-9 вересня 2005. – С. 4.

⁶ Згуровський М. Шлях до інформаційного суспільства – від Женеви до Тунісу / Михайло Згуровський // Дзеркало тижня. – № 34 (562), 3-9 вересня 2005. – С. 4.

чужих знань. За цією ознакою відбувається перегрупування країн світу і транснаціональних компаній на могутні та залежні. З'являються нові альянси, нові території, нові могутні влади, що групуються з метою вироблення та володіння глобальними знаннями (наприклад, 45 країн – учасниць Болонського процесу, Євросоюз тощо).

4. *Міждисциплінарність, проблемна орієнтованість та інтегративність знань*, адже проблеми, які мають вирішуватися за допомогою їх використання, стають все більш складними і взаємопов'язаними й не піддаються розв'язанню звичними для технократичного суспільства методами. У зв'язку із цим для людини набувають більшої цінності фундаментальні, системні, міждисциплінарні знання, необхідні для ефективного оперування різноманітними обсягами даних при вирішенні нових, нестандартних завдань. Тому найголовніше місце відводиться аналітичним здібностям особистості, її спроможності точно формулювати проблеми й гіпотези, вбачати у величезних сукупностях даних певні закономірності, вирішувати складні міждисциплінарні завдання: «Наразі ніхто не заперечує, що основним капіталом сучасного суспільства є людина, здатна до пошуку і засвоєння нових знань і прийняття нестандартних рішень...»⁷ (В. Кремень).
5. *Мережевий характер процесу створення і розповсюдження нових знань*, за якого головними його елементами стають вузли (окремі люди, групи людей, установи та організації) і гілки, що реалізують зв'язки між вузлами й розвиваються природно й довільно. У результаті формуються розгалужені мережі людей, установ та організацій (без кордонів), в яких відбувається створення нових знань та обмін ними, виробництво інтелектуальної продукції (наприклад, програмного забезпечення), проводяться фінансові операції, культурологічні обміни і ще величезна кількість інших видів взаємодії між людьми⁸. Сучасні бази даних і бази знань у різних розділах науки відіграють роль гігантських «сховищ» для нескінченних фактів та базових істин, а глобальні комп'ютерні мережі стають потужними інструментами для високошвидкісного доступу до них з будь-яких куточків світу. За цих умов важливу роль відіграє вміння людини оперувати новим видом інформації – метаданими – великими масивами, кластерами уніфікованих за певною ознакою даних і знань, здійснювати пошук та виокремлення метаданих зі світових інформаційних ресурсів, цілісно аналізувати

⁷ Кремень В. Г. Світ знання: людина, наука, освіта / В. Г. Кремень. – К.: Знання України, 2016. – 87 [1] с. – С. 5.

⁸ Згуровський М. Шлях до інформаційного суспільства – від Женеви до Тунісу / Михайло Згуровський // Дзеркало тижня. – № 34 (562), 3-9 вересня 2005. – С. 4.

їх при виконанні досліджень і розв'язанні нових проблем⁹. Як зазначає В. Кремень, співвідношення між «мертвим» знанням і живим мисленням» стрімко змінюється на користь живого, як і співвідношення між «минулим» (опредметненим у машинах, приладах), і «живою» працею, діяльністю»¹⁰.

Освіта упродовж життя як головна умова професійного розвитку особистості у суспільстві знань

Динамічне оновлення різних сфер суспільного життя вимагає сьогодні від людини здатності оперативної і мобільно реагувати на ці постійні й неперервні зміни. Намагаючись встигнути за ними, вона має, перш за все, постійно відстежувати динаміку цих змін, а по-друге, прагнути не просто адаптуватися до них, а хоча б на крок їх випереджувати. Особливо це стосується професіоналів, які хочуть зберегти і розвинути свій високий фаховий рівень і конкурентоспроможність на сучасному ринку праці. Для того, щоб утриматися на професійній вершині, вони мають безперервно розвиватися і самовдосконалюватися упродовж усього професійного життя, черпаючи необхідні знання з різних джерел. Це зумовило зміну освітньої парадигми індустріального суспільства («Освіта на все життя») на нову парадигму («Освіта упродовж життя», LLL) й спричинило стрімкий розвиток освіти дорослих, що конститується у єдності формальної, неформальної та інформальної складових із переважанням двох останніх.

Іманентні ознаки освіти дорослих

Освіта дорослих визначається в Енциклопедії освіти (2008) як «практичне втілення андрагогічних закономірностей і принципів, розроблених андрагогікою як галуззю психолого-педагогічних досліджень»¹¹.

Важливими характеристиками освіти дорослих, що актуалізуються у суспільстві знань, є:

- неперервність, відкритість, активна інтеграція її із медіа-освітою;
- інформаційна доступність, що ставить під сумнів домінуючу роль педагогів у навчанні та взагалі необхідність здобуття дорослою людиною освіти у традиційних навчальних закладах;
- втрата чіткості меж освітнього процесу й однозначної заданості їх лише роками навчання особистості у закладі освіти;

⁹ Згуровський М. Шлях до інформаційного суспільства – від Женеви до Тунісу / Михайло Згуровський // Дзеркало тижня. – № 34 (562), 3-9 вересня 2005. – С. 5-6.

¹⁰ Кремень В. Г. Світ знання: людина, наука, освіта / В. Г. Кремень. – К.: Знання України, 2016. – 87 [1] с. – С. 12.

¹¹ Болтівець С. І. Освіта дорослих людей в Україні / С. І. Болтівець // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с. – С. 616.

- наближення навчання і виховання до конкретної сутності людини, її здібностей і потреб;
- зростання ролі суб'єкта у проектуванні освітнього процесу й перетворенні його на спосіб реалізації «авторства» свого життя, планування кар'єри і здобуття свого місця у світі;
- усвідомлення того, що знання – не мета, а засіб її досягнення;
- рефлексивне засвоєння знання (постійний перегляд соціальної реальності у контексті нової інформації);
- міждисциплінарність, модульність змісту освіти, відповідність його можливостям особистості та рівню її домагань;
- побудова навчання як діалогу суб'єкта з суб'єктом;
- не пасивне слухання чи спостереження, а активне залучення дорослої людини до самостійного здобуття знань;
- пріоритет самоосвіти упродовж усієї професійно-освітньої діяльності.

Педагогічна взаємодія між суб'єктами освіти дорослих

Ці характеристики зумовлюють зміну педагогічних позицій учасників освітнього процесу та стосунків між ними. Означені стосунки стають паритетними і людиноцентричними: тобто їх метою є не просто оволодіння особистістю, яка навчається, певною системою знань та інформації, а задоволення її потреби у здобутті саме того знання, яке є особистісно важливим для неї, і в засвоєнні способів його застосування на практиці. Відповідно до цього змінюється місія, роль і поле діяльності як освітніх закладів, так і викладачів-андрагогів. Таким чином, методологія й політика навчання дорослих спрямовуються не стільки на озброєння їх знаннями, скільки на розвиток самостійності і критичності їхнього мислення. У такій ситуації, вважає В. Сизов, «підвищення якості освіти, самостійності навчальних закладів та суб'єктів навчання безпосередньо пов'язані. Чим вища самостійність, тим вища якість. Чим вища урегульованість, тим нижча і якість освіти, і знань випускників»¹².

Усвідомлення цього на законодавчому рівні виявляється у закріпленні у статті 1 Закону України «Про вищу освіту» таких нових для української освіти понять, як «академічна свобода» та «автономія вищого навчального закладу»¹³.

¹² Сизов В. С. Форсайт-исследования системы образования / В. С. Сизов // Философия хозяйства. – 2015. – № 3. – С. 175-186. – С. 181.

¹³ Закон України «Про вищу освіту» // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

Тенденції розвитку освіти дорослих у суспільстві знань

Викладене вище дозволяє окреслити тенденції розвитку освіти дорослих у суспільстві знань:

- зростання академічної мобільності учасників освітнього процесу на світовому рівні (так, надзвичайний і повноважний посол Франції в Україні Ізабель Дюмон зазначила у своєму виступі на відкритті XXX Міжнародної освітньої виставки «Освіта за кордоном» (17.11. 2016 р.), що до 2050 р. у зарубіжних ВНЗ буде навчатися 20% студентів з усього світу);
- трансформація традиційних закладів формальної освіти у відкриті, де реалізуються on-line освіта, SMART-освіта, інноваційна освіта;
- інтернаціоналізація освіти;
- зростання самостійності та автономності суб'єктів освітнього процесу (ВНЗ, студентів, викладачів);
- реальна індивідуалізація освіти, проектування тими, хто навчається, індивідуальних освітніх траєкторій і змісту освіти, визначення обсягу, форм і тривалості навчання;
- зміна ролі викладача з транслятора нових знань на навігатора у морі інформації, який здійснює педагогічний супровід;
- залучення до управління освітою і навчальними закладами не вчених і педагогів, а професійних менеджерів (з одного боку, це сприятиме професіоналізації управлінської діяльності у галузі освіти, але з іншого, на нашу думку, може призвести до загрози вирішення управлінських проблем за рахунок освітніх, оскільки останні можуть бути не зрозумілими керівнику навчального закладу, який не є освітянином за фахом).

Зміст та організація освіти дорослих у суспільстві знань

Узагальнення викладених вище тенденцій зумовлює висновок, що освіта дорослих докорінно змінює підходи до проектування змісту й організації навчання та розвитку особистості, покладаючи в основу андрагогічний і технологічний підходи в освіті і переорієнтовуючи її на забезпечення психолого-педагогічного та організаційного супроводу самостійної освітньої діяльності дорослої людини, що реалізується за розробленою нею індивідуальною освітньою траєкторією. З огляду на це, японський вчений-футуролог Мічіо Каку передбачає, що у наступні 50 років освіта взагалі стане індивідуальною справою кожного і буде здійснюватися

без педагога чи андрагога, за принципом «тільки ти і комп'ютер»¹⁴. Університети зберуться, але це будуть переважно відкриті віртуальні ВНЗ, навчання в яких ґрунтуватиметься на хмарних сервісах. Ті, хто відвідуватиме лекції у традиційних навчальних закладах, будуть вважатися невдачами, про яких говоритимуть: «Він не зміг сам сконструювати свою освіту»¹⁵.

Водночас, розвиток відкритості освіти та її індивідуалізація за рахунок симбіозу «гаджет – людина»¹⁶, на нашу думку, несе у собі загрози гуманітарного характеру, оскільки зумовлює підміну педагогічного спілкування лише одним з його аспектів – комунікацією, інформаційним обміном, що не передбачає виховуючих міжособистісних стосунків Учителя і учня. А вони, безперечно, є більш важливими, ніж інформація, якою обмінюються ці суб'єкти освітнього процесу.

Технології, застосовувані в освіті дорослих

Проблеми розвитку освіти у суспільстві знань спонукали науковців до пошуку оптимальних підходів до їх вирішення. З метою обговорення цих підходів і моделей освіти було проведено ряд всесвітніх наукових конгресів і зустрічей (WSIS)¹⁷. Важливим результатом цих заходів стало прийняття Декларації принципів¹⁸ та Програми дій¹⁹, необхідних для адаптації освіти до умов глобального інформаційного суспільства початку XXI століття.

Нові пріоритети розвитку освіти у суспільстві знань знайшли своє відображення у Болонській декларації та Лісабонській стратегії, якими серед основних напрямів модернізації освіти визначено: 1) підвищення її конкурентоспроможності шляхом збільшення інвестицій у наукові дослідження та зміцнення єдиного ринку; 2) створення належних умов для наукових досліджень, формування сприятливого простору для творчості та інновацій; 3) упровадження європейських стандартів змісту освіти та європейських освітніх кваліфікацій; 4) зростання мобільності педагогічних працівників; 5) заміна репродуктивних освітніх технологій на інноваційні.

Сутність цих технологій ємно сформулював президент НАПН України академік В. Кремень у формулі: «Створи замість повтори»²⁰. Саме з ними, а також зі спроможністю їх виробляти, споживати і застосовувати пов'язуються сьогодні місце і роль будь-якої держави на світовій арені.

¹⁴ Кремень В. Г. Світ знання: людина, наука, освіта / В. Г. Кремень. – К.: Знання України, 2016. – 87 [1] с. – С. 13.

¹⁵ Громова Т. Митио Каку: Учеба уже не будет базироваться на запоминании // <http://www.dsnews.ua/society/mitio-kaku-ucheba-uzhe-ne-budet-bazirovatsya-na-zapominanii-28082014231600>

¹⁶ Кремень В. Г. Світ знання: людина, наука, освіта / В. Г. Кремень. – К.: Знання України, 2016. – 87 [1] с. – С. 13.

¹⁷ Підсумкові документи Всесвітнього саміту з питань інформаційного суспільства (Женева 2003 — Туніс 2005) // <http://apitu.org.ua/wsis>

¹⁸ Женевська Декларація принципів // <http://apitu.org.ua/wsis/dp>

¹⁹ Туніська програма для інформаційного суспільства // <http://apitu.org.ua/wsis/tp>

²⁰ Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В. Г. Кремень. – К.: Грамота, 2005. – 448 с. – С. 93.

Останнім часом в педагогічній науці розроблено цілу низку інноваційних педагогічних технологій, які оптимально підходять для роботи з дорослими. Серед них, на нашу думку, найбільш ефективними є технології педагогічної підтримки (О. Газман)²¹ й створення відчуття успіху, які актуалізують суб'єктність дорослої людини, що навчається. А в процесі професійного удосконалення педагогів, як засвідчує практика, високі результати дає технологія організації педагогічної взаємодії у Центрі педагогічної майстерності.

Технологія педагогічної підтримки О. Газмана

Перша технологія спрямована на формування «свободоздатної особистості», її вільний індивідуальний саморозвиток. Гідна людини мета виховання – розвиток її як вільної індивідуальності, що розуміється не як самодостатність, незалежність кожного від усіх, а як така свобода, що реалізується через відповідальне служіння іншим, виявляється у зв'язках з іншими людьми²¹.

Для досягнення особистістю зазначеної мети їй необхідна **педагогічна підтримка**, яка розуміється О. Газманом як *система педагогічної діяльності, що розкриває особистісний потенціал людини, передбачаючи допомогу їй у подоланні соціальних, психологічних, та особистісних труднощів; процес визначення дорослою людиною, за підтримки педагога, власних інтересів, цілей і можливостей, а також шляхів подолання перешкод (проблем), які заважають їй зберегти свою людську гідність та самостійно досягати бажаних результатів у навчанні, самовихованні, спілкуванні, образі життя*²².

Свободу особистості вчений-педагог розглядає як *мету* (внутрішня свобода волі, моральний закон у собі), як *процес* (задоволення потреб, інтересів, запитів, реалізації творчих здібностей) та як *умову* самовтілення свободи саморозвитку людини. Таким чином, проблема становлення особистості у педагогіці підтримки виступає як проблема її індивідуального саморозвитку, а педагогічний процес як суб'єкт-суб'єктні стосунки, співробітництво, співтворчість педагога-андрагога й дорослої людини, в яких домінує рівний, взаємовигідний обмін особистісними сенсами й досвідом.

Предметом підтримки в особі дорослої людини стають її здібності до рефлексії, альтруїзму, вільного вибору, прийняття самостійного й відповідального рішення, самоконтролю й самоорганізації, тобто до всього

²¹ Газман О. С. Воспитание и педагогическая поддержка детей в образовании / О. С. Газман. – М., 1986.

²¹ Коджаспирова Г. М. Педагогическая антропология / Г. М. Коджаспирова. – М.: Гардарики, 2005. – 287 с. – С. 259-260.

²² Газман О. С. Воспитание и педагогическая поддержка детей в образовании / О. С. Газман. – М., 1986.

того, що актуалізує її досвід та допомагає позитивній, соціально значущій самореалізації.

Педагогічна підтримка й пов'язані з нею піклування та захист проявляються зовнішньо – як система спільних дій андрагога та дорослого щодо розв'язання його проблем і конфліктів, гальмування й зняття негативних впливів оточення, а внутрішньо – як реалізація цінностей, прийнятих у якості основи міжособистісних стосунків (емпатії, розуміння, прийняття, співробітництва)²³.

Модель освіти, яка відповідає парадигмі педагогіки свободи, принципово відрізняється від парадигми традиційної педагогіки «знань». Педагог-андрагог, який її реалізує, не прагне вести дорослу людину за собою, управляти її розвитком, а намагається слідувати за нею, створювати умови для її самовизначення, самоідентифікації й самореалізації, підтримувати її у здійсненні своєї самості, допомагати у розв'язанні власних проблем. Така модель підтримуючої педагогічної взаємодії виключає тиск педагога-андрагога на дорослу людину, що незмінно супроводжується неприйняттям нею педагогічних цілей, вольовою протидією їм.

Умовами забезпечення педагогічної підтримки О. Газман визначає наступні:

1. Згода особистості на допомогу й підтримку (а краще, прохання у них: «Допоможи мені це зробити самому» (М. Монтессорі)).
2. Спирання на наявні сили й потенційні можливості особистості й віра у них («Ти це можеш», «Я вірю в тебе»).
3. Орієнтація на здатність особистості самостійно долати перешкоди (але при цьому слід враховувати, щоб ці перешкоди були посилюючими для конкретної людини).
4. Спільність, співдія, співробітництво, співтворчість.
5. Конфіденційність (анонімність).
6. Доброзичливість та безоцінність.
7. Безпека, захист здоров'я і прав, людської гідності, психологічний комфорт і створення атмосфери творчого горіння.
8. Реалізація принципів «Не нашкось», «Підтримай і допоможи».
9. Рефлексивно-аналітичний підхід до процесу та результату навчання, виховання, розвитку й саморозвитку особистості.

Визначаючи *етапи педагогічної підтримки* за О. Газманом²⁴, поділяємо їх на:

1. *Діагностичний* – фіксація факту, сигналу проблемності, проектування умов діагностики передбачуваної проблеми, встановлення контакту з дорослою людиною, яка хоче навчатися,

²³ Коджаспирова Г. М. Педагогическая антропология / Г. М. Коджаспирова. – М.: Гардарики, 2005. – 287 с. – С. 260.

²⁴ Газман О. С. Воспитание и педагогическая поддержка детей в образовании / О. С. Газман. – М., 1986.

проговорювання проблеми із нею самою, спільна оцінка проблеми з точки зору значущості її для неї.

2. *Пошуковий* – пошук спільно з дорослим, який хоче навчатися, причин виникнення проблеми/труднощів, погляд на ситуацію збоку (прийом «очима іншого»).
3. *Договірний* – проектування спільних дій педагога й дорослої людини, яка хоче навчатися, (розподіл функцій та відповідальності за розв'язання проблеми), налагоджування договірних стосунків та укладання договору в будь-якій формі.
4. *Діяльнісний*:
 - а) діє доросла людина, яка хоче навчатися: з боку педагога – схвалення її дій, стимулювання, звернення уваги на успішність самостійних кроків, заохочення ініціативи;
 - б) діє педагог: координація дій спеціалістів у навчальному закладі та поза ним, пряма невідкладна допомога дорослій людині, яка хоче навчатися.
5. *Рефлексивний* – спільне обговорення успіхів та невдач попередніх етапів діяльності, констатація (фіксування) факту розв'язаності проблеми або переформулювання утруднень; осмислення педагогом та дорослим, який хоче навчатися, нового досвіду життєдіяльності.

Цінність педагогіки підтримки полягає в тому, що педагог-андрагог не нав'язує дорослій людині, яка хоче навчатися, своїх цілей, а робить її цілі своїми. Ця педагогіка спрямована на те, щоб допомогти особистості пізнати себе, відчути свою унікальність та неповторність, реалізувати власну індивідуальність, вибудувати власний життєвий шлях та знайти оптимальні способи його освоєння.

Технологія створення відчуття успіху

Ця технологія передбачає ґрунтування в освітньому процесі на позитивних сторонах дорослої людини, яка хоче навчатися, формування в неї впевненості у своїх силах, створення атмосфери емоційного піднесення, яка надихає її на подолання труднощів. При цьому неприпустимо акцентувати увагу людини на її промахах і недоліках. Позитивний емоційний фон взаємостосунків між педагогом-андрагогом і дорослою людиною, відчуття підтримки з боку педагога дає їй відчуття захищеності і потрібності, робить привабливою будь-яку діяльність, позитивно впливає на стиль відносин та атмосферу у закладі освіти та в системі неформальної освіти дорослих.

Технологія професійного розвитку педагогів у Центрі педагогічної майстерності

Активне розроблення та реалізація навчальними закладами у своїй діяльності інноваційних технологій сприяє перетворенню цих закладів на регіональні центри педагогічної майстерності й професійного саморозвитку педагога. На їх базі розвивають свої професійні якості та набувають педагогічного досвіду викладачі інших навчальних закладів, залучаючись до діяльності шкіл молодого вчителя, шкіл передового педагогічного досвіду, шкіл професійної чи професійно-художньої майстерності, літніх шкіл педагогічної майстерності тощо.

Цінний досвід такої роботи накопичений у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка, Київському професійно-педагогічному коледжі імені Антона Макаренка, у Миколаївській Академії дитячої творчості та інших вищих, професійно-педагогічних і загальноосвітніх навчальних закладах, які стали центрами розвитку педагогічної майстерності в Україні.

Основою технології професійного саморозвитку педагогів у цих центрах є проектування ними індивідуальних освітніх програм і траєкторій розвитку своїх професійних та особистісних якостей, що у сукупності забезпечують досягнення ними певного рівня педагогічної майстерності. Таким чином, кожен центр фактично, готує педагогічні кадри сам для себе, починаючи з:

- 1) аналізу змісту та результатів своєї діяльності;
- 2) визначення проблемних моментів і формулювання головної проблеми, яку слід розв'язати спільними зусиллями;
- 3) оформлення освітнього запиту
– і завершуючи:
- 4) розробленням плану, програми дій та конкретизацією їх в індивідуальних технологіях розвитку педагогічної майстерності викладачів;
- 5) реалізацією цих планів, програм і технологій на основі встановлення продуктивної педагогічної взаємодії з викладачами і методистами Центру;
- 6) аналізом результатів їх впровадження.

З огляду на це, складовими технології професійного розвитку педагогів у Центрі педагогічної майстерності є: мотивація, надання необхідної науково-методичної інформації педагогам, які приступають до саморозвитку, а також забезпечення сприятливих умов і надання педагогічної підтримки у процесі неперервного професійного самовдосконалення кожному педагогу відповідно до його професійних потреб і запитів, рівня домагань та власних можливостей. При цьому здійснюється науково- і навчально-методичний супровід, науково-

педагогічний консалтинг як усього педагогічного колективу навчального закладу у цілому, так і конкретних викладачів.

Логіка комунікативної взаємодії педагога зі своїми консультантами така: від відкриття перед ним привабливості його професійного саморозвитку й окреслення перспективи його професійного зростання – до психологічної й педагогічної діагностики ним своїх особистісних і професійних здібностей і здатностей, розроблення й реалізації індивідуальної програми професійного розвитку і саморозвитку і на цій основі – до досягнення бажаного результату й тієї професійної вершини, яка була визначена ним за мету на початку роботи. А далі цей алгоритм реалізується вже на іншому, більш високому рівні – й так, допоки педагог буде бачити перспективи свого особистісно-професійного зростання і прагнути їх досягти.

Для забезпечення ефективності реалізації комунікативної педагогічної взаємодії учасників Центру педагогічної майстерності, спрямованої на допомогу їм у професійному саморозвитку, доцільно застосовувати у цьому процесі комплекс «Педагогічна майстерність».

Перша частина комплексу – підручник з педагогічної майстерності²⁵ – містить, окрім цікавого і ґрунтовного теоретичного матеріалу, супроводжуваного реальними прикладами з життя та описом ситуацій з літературних творів, діагностичні методики для виявлення своїх сильних і слабких сторін, проблемні питання для педагогічних роздумів, педагогічні вправи на розвиток певних якостей і компетентностей, вправи на моделювання різних видів педагогічної діяльності; завдання для аналізу різноманітних аспектів педагогічної діяльності та самоаналізу; педагогічні ситуації, що потребують аналізу і розв'язання; ділові ігри, теми для мікрОВикладання, тематику творчих робіт та рефератів, алгоритм опису передового педагогічного досвіду, зразки карток передового педагогічного досвіду педагога-майстра тощо.

Друга частина комплексу – хрестоматія²⁶, в якій вміщено уривки з педагогічних, психологічних, мистецтвознавчих та науково-популярних творів, думки мудрих, що відображають цінний досвід професійного і особистісного саморозвитку педагога і допоможуть йому у самоосвітній роботі з удосконалення своєї педагогічної майстерності.

Третьою складовою комплексу є навчальний посібник з історії педагогічної майстерності²⁷, у якому висвітлено її історичні витоки, здійснено ретроспективний аналіз історії її становлення і прогностичне

²⁵ Педагогічна майстерність: підруч. / [І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.]; за ред. І. А. Зязюна. – 3-тє вид., доп. і перероб. – К.: СПД Богданова А. М., 2008. – 376 с.

²⁶ Педагогічна майстерність: хрестоматія: навч. посібник // упоряд.: І. А. Зязюн, Н. Г. Базилевич, Т. Г. Дмитренко та ін.; за ред. І. А. Зязюна. – 3-тє вид., доп. і перероб. – К.: СПД Богданова А. М., 2008. – 462 с.

²⁷ Лаврінєнко О. А. Історія педагогічної майстерності: навч. посібник / Олександр Лаврінєнко. – К.: Богданова А. М., 2009. – 328 с.

обґрунтування перспектив розвитку теорії і практики педагогічної майстерності у суспільстві знань.

Четвертою частиною комплексу є підручник для викладачів професійної школи²⁸, зміст якого охоплює теоретичний матеріал і практичні завдання, спрямовані на виявлення сутнісних ознак професійно-педагогічної діяльності та педагогічної дії викладача ПТНЗ; ознайомлення з технологіями розвитку та саморозвитку його особистісних і професійних якостей, технологіями педагогічної взаємодії (зокрема, педагогічного навчання, розуміння психологічного стану учнів за їхніми невербальними реакціями тощо); визначення структури, критеріїв і рівнів його педагогічної майстерності; характеристику особливостей педагогічного спілкування, педагогічної естетики, педагогічної етики та педагогічної культури викладача професійної школи, аналіз педагогічних ситуацій, розв'язання педагогічних задач тощо. Головний акцент у структуруванні змісту підручника зроблено не на педагогічній теорії, а на реальній педагогічній дії, для ефективної реалізації якої потрібна ця теорія.

Опрацьовуючи проаналізований вище комплекс, учасники Центру педагогічної майстерності починають краще розуміти себе і отримують практичні поради та рекомендації, які допомагають їм у педагогічній взаємодії та в роботі над собою.

Таким чином, Центр педагогічної майстерності – це своєрідний «тренувальний зал» для педагогічних працівників; форма інформально-неформальної педагогічної освіти, що передбачає їхню індивідуальну навчально-пізнавальну діяльність, яка організується ними самими, здійснюється за підтримки викладачів-андрагогів і методистів Центру відповідно до індивідуальної освітньо-розвивальної траєкторії і реалізується у продуктивній комунікативній взаємодії учасників цього процесу.

Висновки

Узагальнюючи викладене у розділі, зазначимо, що, безперечно, майбутнє освіти – за інноваційними педагогічними технологіями, які відкриють нові можливості для реалізації найнагальніших освітніх завдань і забезпечать найбільш повну самореалізацію і саморозвиток усіх суб'єктів освітнього процесу. Водночас, і в інформаційному суспільстві, і в суспільстві знань, і в суспільствах, наступних за ними, на наше глибоке переконання, роль педагога у навчально-виховному процесі залишиться пріоритетною, адже освітні технології розробляються й реалізуються людьми. І в цьому зв'язку повністю погоджуємося з К. Ушинським у тому, що «жодна програма викладання, жодна методика виховання (*додамо – жодна освітня технологія*), якою б гарною вона ні була, якщо вона не

²⁸ Отич О. М. Основи педагогічної майстерності викладача професійної школи: підручник / О. М. Отич. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. – 208 с.

перейшла у переконання вихователя, залишиться мертвою літерою, яка не має ніякої сили насправді. Найпильніший контроль у цій справі не допоможе. Вихователь ніколи не може бути сліпим виконавцем інструкції: не зігріта теплотою його особистого переконання, вона не буде мати ніякої сили. Поза сумнівом, багато залежить від загального порядку у закладі, але найголовніше завжди буде залежати від особистості безпосереднього вихователя, що стоїть обличчям до обличчя з вихованцем: вплив особистості вихователя на юну душу (*а тим більше, на дорослу людину* – розр. авт.) складає ту виховну силу, якої неможливо замінити ані підручниками, ані моральними сентенціями, ані системою покарань та заохочень. Багато, звичайно, означає дух закладу, але цей дух живе не у стінах, не в папері, а у характері більшості вихователів і звідти вже переходить у характер вихованців»²⁹. Тому на порозі ХХІ століття освітянам важливо виробити такі інноваційні технології для роботи з дорослими, які забезпечать оптимальне поєднання педагогічних інновацій з гуманістичною сутністю освітньої й самоосвітньої діяльності, щоб інновації були гуманними, а гуманістичний зміст освіти дорослих – інноваційним.

Література

1. Айсмонтас Б. Б. Теория обучения / Б. Б. Айсмонтас. – М.: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2002. – 176 с.
2. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл. – М. : Academia, 2004. – 778 с.
3. Беспалько В. Слагаемые педагогической технологии / В. Беспалько. – М., 1989.
4. Болтівець С. І. Освіта дорослих людей в Україні / С. І. Болтівець // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с. – С. 616.
5. Газман О. С. Воспитание и педагогическая поддержка детей в образовании / О. С. Газман. – М., 1986.
6. Громова Т. Митио Каку: Учеба уже не будет базироваться на запоминании // <http://www.dsnews.ua/society/mitio-kaku-ucheba-uzhe-ne-budet-bazirovatsya-na-zapominanii-28082014231600>
7. Женевська Декларація принципів // <http://apitu.org.ua/wsis/dp>
8. Закон України «Про вищу освіту» // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
9. Згуровський М. Шлях до інформаційного суспільства – від Женеви до Тунісу / Михайло Згуровський // Дзеркало тижня. – №34 (562), 3-9 вересня 2005. – С. 4-6.

²⁹ Ушинский К. Д. Родное слово / К. Д. Ушинский // Собр. соч.: В 11-ти т. – М., 1949. – Т.6. – С. 89.

10. Зязюн І. Людські якості є основоположними / І. Зязюн // Професійно-технічна освіта. – 2004. – № 1. – С. 15-16.
11. Зязюн І. А., Сагач Г. М. Краса педагогічної дії: навч. посіб / І. А. Зязюн, Г. М. Сагач. – К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с.
12. Коджаспирова Г. М. Педагогическая антропология: учеб. пособие / Г. М. Коджаспирова. – М.: Гардарики, 2005.
13. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В. Г. Кремень. – К.: Грамота, 2005. – 448 с.
14. Кремень В. Г. Світ знання: людина, наука, освіта / В. Г. Кремень. – К.: Знання України, 2016. – 87 [1] с.
15. Култаєва М. Д. Амбівалентність евристичного потенціалу конструкту «суспільства знань»; резерви і перспективи оновлення змісту сучасної освіти / М. Д. Култаєва // Філософія і методологія розвитку вищої освіти України в контексті євроінтеграційних процесів. – К.: Педагогічна думка, 2011. – С. 230.
16. Лавріненко О. А. Історія педагогічної майстерності: навч. посібник / Олександр Лавріненко. – К.: Богданова А. М., 2009. – 328 с.
17. Монахов В. М. Технологические основы проектирования и конструирования учебного процесса / В. М. Монахов. – Волгоград, 1995.
18. Олійник В. В. Відкрита післядипломна педагогічна освіта і дистанційне навчання в запитаннях і відповідях: наук.-метод. посіб. / В. В. Олійник; НАПН України, Ун-т менедж. освіти. – К.: А.С.К., 2013. – 312 с.
19. Отич О. М. Основи педагогічної майстерності викладача професійної школи: підручник / О. М. Отич. – Кіровоград: Імекс-ЛТД. – 208 с.
20. Педагогічна майстерність: підруч. / [І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.]; за ред. І. А. Зязюна. – 3-тє вид., доп. і перероб. – К.: СПД Богданова А. М., 2008. – 376 с.
21. Педагогічна майстерність: хрестоматія: навч. посібник / упоряд.: І. А. Зязюн, Н. Г. Базилевич, Т. Г. Дмитренко та ін.; за ред. І. А. Зязюна. – 3-тє вид., доп. і перероб. – К.: СПД Богданова А. М., 2008. – 462 с.
22. Підсумкові документи Всесвітнього саміту з питань інформаційного суспільства (Женева 2003 — Туніс 2005) // <http://apitu.org.ua/wsis>
23. Сазоненко Г. С. Концептуальні засади перспективних освітніх технологій / Г. С. Сазоненко // Перспективні освітні технології: наук.-метод. посіб. / за ред. Г. С. Сазоненко. – К.: Гопак, 2000.
24. Сизов В. С. Форсайт-исследования системы образования / В. С. Сизов // Философия хозяйства. – 2015. – № 3. – С. 175-186.
25. Сікорський П. І. Теорія і методика диференційованого навчання / П. І. Сікорський. – Львів: Сполом, 2000.

26. Туніська програма для інформаційного суспільства // <http://apitu.org.ua/wsis/tp>
27. Ушинский К. Д. Родное слово / К. Д. Ушинский // Собр. соч.: В 11-ти т. – М., 1949. – Т.6. – С. 165-197.
28. Чернилевский Д. В., Филатов О. К. Технология обучения в высшей школе: учеб. изд-е / Д. В. Чернилевский, О. К. Филатов; под ред. Д. В. Чернилевского. – М.: Экспедитор, 1996. – 228 с.